

Ljudska prava i ljudske dužnosti

Hans Küng

Ispunjava me zahvalnošću što sada već treći put mogu govoriti u sjedištu Ujedinjenih naroda. Na ovom sam mjestu 1992. godine prvi put izgovorio predavanje na temu „Globalna odgovornost: Novi svjetski etos u novom svjetskom poretku”. Zapravo, načelo „Nema mira među nacijama bez mira među religijama!” formulirao sam već 1984, a 1989. ga u svrhu javne rasprave podastro tijekom Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu i jednog UNESCO-vog kolokvija u Parizu. „Projekt svjetskog etosa” razvio sam u globalnom kontekstu moje istoimene knjige iz 1990. Na ovom sam mjestu u sjedištu Ujedinjenih naroda ponovno govorio 1994. godine, razračunavajući se pri tome naročito s člankom „Sukob kultura?” Samuela P. Huntingtona s Univerziteta u Harvardu, koji se u međuvremenu pojavio i izazvao javnu pažnju. Dakako, pri tome sam zastupao različito polazište: Umjesto sukoba kultura, dijalog kultura na temelju svjetskog etosa! Neće Vas iznenaditi da me je silno ohrabrla rezolucija Opće skupštine UN-a od 4. 11. 1998. o dijalogu kultura i proglašenju 2001. godine „UN-ovom godinom dijaloga kultura”.

Dvije deklaracije o svjetskom etosu

Prije nego Vam progovorim o ljudskoj odgovornosti za ljudska prava, želio bih u prvom redu podsjetiti na nekoliko temeljnih načela svjetskog etosa:

- ⌚ Svjetski etos nije nova ideologija ili velika struktura;
- ⌚ Niti u jednom trenutku ne čini suvišnom vlastitu etiku svake pojedine religije ili svjetonazora. Dapače, bilo bi smiješno svjetski etos shvaćati kao nadomjestak za Toru, Govor na gori, Kur'an, Bhagavadgitu, Budine govore ili Konfucijeve izreke.
- ⌚ Svjetski etos predstavlja samo nužni minimum zajedničkih vrijednosti, standarda i fundamentalnih stavova. Drugim riječima:

- ⌚ Minimalni temeljni konsenzus o povezujućim vrijednostima, neopozivim standardima i etičkim stavovima, koje sve religije mogu zastupati unatoč njihovim neporecivim dogmatskim i teološkim razlikama, a koje bi trebali biti u stanju podupirati i zastupnici nereligioznih svjetonazora.
- ⌚ Takav konsenzus o vrijednostima predstavlja ključan prilog za nadvladavanje orientacijske krize, koja je zbilja postala svjetski problem.
- ⌚ Zbog toga svjetski etos predstavlja projekt čije afirmiranje zahtijeva više od jednog desetljeća; poziva na promjenu svijesti, koja je posljednjih deset godina u svakom slučaju već poduzela silan napredak.

Svaki čovjek, koji se zanima za posvemašnje poštivanje i učinkovitu obranu ljudskih prava posvuda u svijetu, uz to bi se trebao zanimati i za nastupanje promjene svijesti s obzirom na ljudske dužnosti ili ljudske odgovornosti. Njih bismo morali promatrati upravo u povezanosti sa svjetskim izazovima i nastojanjima oko izgradnje svjetskog etosa, jednog etosa za čovječanstvo. Nastojanja oko svjetskog etosa posljednjih su godina doživjela silnu internacionalnu podršku. Pri tome su na osobit način važna dva dokumenta:

- ⌚ 4. rujna 1993. poslanici Parlamenta svjetskih religija u Chicagu prvi su puta u religijskoj povijesti usvojili „Deklaraciju o svjetskom etosu”.
- ⌚ 1. rujna 1997. za svjetski etos se, jednako tako, po prvi put izjasnio „InterAction Council” nekadašnjih šefova država i vlada, podastirući Ujedinjenim narodima „Opću deklaraciju o ljudskim dužnostima”, koja bi ljudska prava trebala podupirati, jačati i dopunjavati s etičke točke gledišta.
- ⌚ Nadalje, Treći parlament svjetskih religija u listopadu 1999. u Kapstadtu će na temelju Deklaracije iz Chicaga objaviti „Poziv vodećim i utjecajnim društvenim institucijama”.

Kao što se to već zbilo u slučaju Parlamenta svjetskih religija, tako sam i u slučaju „InterAction Council”-a bio znanstveni savjetnik. Iz tog sam razloga i bio odgovoran za prvi nacrt Deklaracije o ljudskim dužnostima

i za umetanje brojnih poboljšanja, koja su sugerirali državnici i mnogi eksperti s različitih kontinenata, religija i disciplina. Iz tog razloga i stojim posvema iza Deklaracije.

Dakako, da se već godinama nisam bavio tim problemima i na koncu napisao knjigu „Svjetski etos za svjetsku politiku i svjetsko gospodarstvo”, koja je objavljena 1997. godine i koja tretira na ovom mjestu spomenute probleme, ne bih se uopće usudio oblikovati prvi nacrt Deklaracije. Usko je povezan s Općom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. i Deklaracijom o svjetskom etosu iz 1993. koja zahtijeva nastavak političko-sekularnog istraživanja. Iz tog razloga, takve deklaracije nisu izraz naivnosti nego plod duhovnog napora. Nakon ovog spomena povijesnog i osobnog konteksta, sada bih želio pridodati nekoliko opaski za koje mi se čini da su fundamentalne za našu temu.

Globalizacija zahtijeva globalni etos

Deklaracija „InterAction Council”-a nije izoliran dokument. Ona predstavlja odgovor na hitni vapaj za globalnim etičkim standardima, kojima su po jedno dugo poglavje svojih izvješća iz 1995. posvetili vrlo važni međunarodni gremiji kao što su „UN Commission on Global Governance” i „World Commission on Culture and Development”. O toj se istoj temi već dugo raspravlja i u sklopu Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu i u sklopu novog UNESCO-vog projekta o univerzalnoj etici. Sve veća pažnja daruje joj se upravo u Aziji gdje se često osjećaju problemi s obzirom na govor o ljudskim pravima, a da se ujedno ne spominju ljudske dužnosti. Tako je Mahatma Gandhi, kad je zatražen njegov savjet s obzirom na Deklaraciju o ljudskim pravima, napisao: „Ganges prava izvire u Himalajama dužnosti.”

Pozadina pitanja, koja su otvorili spomenuti međunarodni i međureligijski gremiji, činjenica je da globalizacija gospodarstva, tehnologije i medicine uzrokuje i globalizaciju problema, počevši od tržišta financija i rada do zaštite okoliša i organiziranog kriminala.

Ako želimo pružiti globalna rješenja za te probleme, oni zahtijevaju globalizaciju etosa: ne jedinstven sustav normi („Etika”) nego nužan minimum zajedničkih vrijednosti, fundamentalnih stavova i kriterija („Etos”) za koji se mogu založiti sve religije, nacije i interesne skupine. Drugim riječima, potreban nam je zajednički ljudski etos. Nema novog svjetskog poretku bez svjetskog etosa!

Ne bih želio da me pogrešno shvatite. Zagovaram ponovno raskrivanje i ponovno uvodenje etosa u politiku i gospodarstvo. Posve sam za moralnost (u pozitivnom smislu), ali sam istodobno protiv moralizma (moralnosti u negativnom smislu). Jer moralizam i moraliziranje precjenjuju moralnost i od nje zahtijevaju previše. Moralizatori od moralnosti stvaraju jedini kriterij ljudskog djelovanja, pa ne priznaju relativnu neovisnost različitih životnih područja, kao što su primjerice gospodarstvo, pravo i politika. Prema tome, skloni su po sebi opravdane norme i vrijednosti apsolutizirati (kao što su primjerice mir, pravednost, okoliš, život ili ljubav) i često instrumentaliziraju za partikularne interese neke institucije (primjerice stranke, crkve ili neke interesne skupine). Moralizam nastupa kao jednostrano i nametljivo ustrajavanje na partikularnim moralnim stajalištima (u pitanjima seksualnog ponašanja, sprečavanja začeća, pobačaja, pomoći umirućima i slično) koje onemogućuje razumski dijalog s neistomišljenicima. Iz tog sam se razloga uspješno založio protiv spominjanja tih pitanja u dvije spomenute deklaracije jer o njima nema konsenzusa niti među religijama niti unutar pojedinih religija. Ako se javno zalažemo za pojedine zajedničke etičke standarde, iz tog razloga ne želimo podupirati niti fundamentaliste svih vrsta niti oportunističke političare skupa s njihovim patetičnim jezikom suvremenog „terapeutskog etosa i bavljenja politikom“.

Valjda se nijedan razuman čovjek neće usprotiviti tvrdnji: Pravo treba temelj u etici! Sigurnost u našim gradovima i zajednicama ne možemo kupiti niti naprsto s novcem niti s više policije i zatvora. Drugim riječima: Etičko prihvaćanje zakona (koji državi omogućuju kaznene mjere koje mogu biti izvršene uz uporabu sile) preduvjet je svake društvene kulture. Od kakve su koristi pojedinim državama i organizacijama – pa bile to čak i SAD, EU ili UN – uvijek iznova novi zakoni, ako značajan dio stanovništva, moćne skupine ili pojedinci uopće nemaju namjeru pridržavati se tih zakona. Ako neprestano pronalaze načine i sredstva uz pomoć kojih će na neodgovoran način silom nametati svoje vlastite interese. „*Quid leges sine moribus?*”, kaže se u latinskoj poslovici: „Čemu zakoni bez morala?“

Ljudske dužnosti osnažuju ljudska prava

Kako je to već programatski kazano u uvodu, Deklaracija o ljudskim dužnostima podupire i osnažuje Deklaraciju o ljudskim pravima s etičke točke gledišta: „Na ovaj način (...) obnavljamo i osnažujemo već Općom

deklaracijom o ljudskim pravima proglašene dužnosti: posvemašnje prihvaćanje dostojanstva svih ljudi, njihove neotudive slobode i jednakosti i njihove uzajamne solidarnosti.” Da na mnogim mjestima, na kojima bi to bilo moguće, ljudska prava nisu ostvarena, tomu je uzrok u većini slučajeva nedostatna politička i etička volja. Nepobitna je činjenica da „pravna država i podupiranje ljudskih prava ovise o spremnosti ljudi da pravedno djeluju”. To vjerojatno neće osporiti nitko od onih koji se naročito aktivno zalažu za ljudska prava.

Dakako, bilo bi pogrešno smatrati da pravno važenje ljudskih prava ovisi o zbiljskom izvršenju dužnosti. Ljudska se prava ne mogu razumijevati kao nagrada za čovjekovo dobro vladanje. To bi praktično značilo da bi do uživanja prava došli samo oni koji se na temelju izvršenja svojih dužnosti prema društvu dokažu kao pravno dostoјnim. Jedna tako absurdna ideja predstavljala bi nedvosmislen napad na bezuvjetno dostojanstvo ljudske osobe koje samo predstavlja preduvjet i za prava i za dužnosti.

Nitko nije ili neće tvrditi kako pojedinci ili zajednice, da bi mogle koristiti ljudska prava, unaprijed moraju izvršiti stanovite ljudske dužnosti. Ona su dana zajedno s čovjekovom osobom, ali ta osoba uvijek istodobno posjeduje i prava i dužnosti: Sa svim je ljudskim pravima „per definitionem” neposredno povezana dužnost njihova poštivanja. Prava i dužnosti doduše možemo jedne od drugih jasno razlikovati, ali se jedne od drugih ne mogu razdvajati. Njihov odnos moramo opisati na diferenciran način. Pri tome nije riječ o količinama, koje bi se izvana mogle dodati ili oduzeti, nego o dvije dimenzije čovjekove biti u individualnom i socijalnom području koje su jedna na drugu upućene.

Nema prava bez odgovornosti! Ova želja po sebi nije nova nego seže u „vrijeme utemeljenja” ljudskih prava. Već se tijekom rasprave o ljudskim pravima Francuskog revolucionarnog parlamenta 1789. godine zahtijevalo: Ako se proglaši Deklaracija o ljudskim pravima, treba je kombinirati s Deklaracijom o ljudskim dužnostima. U protivnom će na koncu svi posjedovati isključivo prava, koja će uzajamno izigravati, a nitko više neće znati za dužnosti bez kojih prava ne mogu funkcionirati. Gotovo polovica Revolucionarnog parlamenta, koja je glasala za Deklaraciju o ljudskim pravima, glasala je i za proglašenje Deklaracije o ljudskim dužnostima. Ovo pitanje ostalo je predmetom rasprave za buduće razdoblje.

A što je s nama, 200 godina nakon Velike revolucije? U znatnoj mjeri živimo u društvu u kojem pojedine skupine odveć često ustrajavaju na

svojim pravim protiv prava drugih, a da pri tome ne priznaju vlastite dužnosti.

Uzrok tomu nije u kodificiranju ljudskih prava kao takvih nego u stanovitim pogrešnim razvojima koji su s tim povezani. U svijesti dosta ljudi to je uzrokovalo nadmoć prava u poređenju s dužnostima.

Umjesto kulture ljudskih prava vrijedne nastojanja, često moramo ustanoviti nekulturu zahtjeva za pravima, pri čemu se prezire nakana ljudskih prava. Nužna ravnoteža slobode, jednakosti, bratstva i sestrinstva (sudioništva) nije naprsto darovana nego se uvijek iznova mora ostvarivati. Na koncu konca, nesumnjivo živimo u „društvu zahtjeva”, koje se često predstavlja kao „drušvo zahtjeva za pravima”, točnije kao „društvo konflikta oko prava”. Na taj način država postaje „sudačka država”. Zar to ne zahtijeva novu usredotočenost na dužnosti, i to prije svega u našim državama, reguliranim ustavom, zajedno sa svim njihovim opravdanim ustrajavanjem na pravima?

Usprkos UN-ovoj Deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948, suočeni smo sa stvarnošću užasavajućih kršenja ljudskih prava posvuda u svijetu. To pokazuje da proglašenje ili tumačenje ljudskih prava udara u prazno na svim onim mjestima na kojima ljudi, u prvom redu moćnici, s obzirom na ljudska prava zauzimaju jedan od sljedećih stavova: Ignoriranja („Što me se to tiče?”), zanemarivanja („Moram zastupati isključivo interes svoje firme.”), nezapažanja („U tu svrhu postoje crkvene institucije i druge institucije za pružanje pomoći.”) ili lažnog izjašnjavanja o njihovom ispunjenju („Mi, vlada, rukovodstvo ove firme već poduzimamo sve ono što je u skladu s našim mogućnostima.”)

„Slabost ljudskih prava” nije utemeljena na samoj koncepciji nego u nedostatnoj političkoj i moralnoj volji onih koji su odgovorni za njihovo izvršenje. Jasno izraženo: U svrhu učinkovitog izvršenja ljudskih prava nužan je etički poticaj i motivacija za prihvatanje dužnosti. Mnogi se aktivni borci za ljudska prava nalaze na frontama ovoga svijeta, koji su se spram svjetskog etosa izjasnili pozitivno, usvojivši ovo gledište. Iz tog bi razloga svi, koji se učinkovito žele založiti za ljudska prava, trebali pozdraviti ovaj novi moralni poticaj i etički orijentacijski okvir, ne zabacujući ono što bi na koncu predstavljalo i njihov vlastiti gubitak.

Etički orijentacijski okvir Deklaracije o ljudskim dužnostima u stanovitom pogledu nadilazi ljudska prava. Deklaracija o ljudskim pravima ne podiže izričito jedan tako sveobuhvatan etički zahtjev. No, Deklaracija

o ljudskim dužnostima mora ići naprijed i zauzeti dublje stanovište. Dva temeljna principa Deklaracije o ljudskim dužnostima zasigurno već pružaju etičku orijentaciju za svakodnevni život, koja je ujedno i sveobuhvatna i fundamentalna: Temeljni zahtjev „Sa svakim čovjekom treba postupati ljudski.” i zlatno pravilo „Ono što ne želiš da se tebi čini, to i ti ne čini drugima.” A da i ne govorimo o konkretnim zahtjevima Deklaracije o ljudskim odgovornostima: za istinitošću, nenasiljem, čestitošću, solidarnošću, partnerstvom i tako dalje. Na onim mjestima na kojima Deklaracija o ljudskim pravima mora ostati otvorena s obzirom na pitanje što je to moralno dopušteno, a što nije, to Deklaracija o ljudskim dužnostima izriče – ne kao zakon nego kao moralni imperativ.

Kao Deklaracija o ljudskim pravima, tako i Deklaracija o ljudskim dužnostima u prvom redu predstavlja moralni zahtjev. Kao takva, ne posjeduje internacionalni pravno-obvezujući karakter nego za svjetsku javnost proglašava nekoliko temeljnih normi s obzirom na kolektivno i individualno ponašanje, a koje bi baš svi morali usvojiti. Dakako, taj bi moralni zahtjev trebao polučiti i praktični učinak na pravo i politiku, a da pri tome ne smjera na neki oblik legalističke moralnosti. Upravo je to bitno obilježe Deklaracije o ljudskim dužnostima: Ona ne smjera na zakonsko fiksiranje. To bi u slučaju etičkih stavova, poput istinoljubivosti i čestitosti, ionako bilo nemoguće. Njezin je cilj dovesti ljude do toga da dobровoljno prihvate dužnosti. Stoga bismo Deklaraciju o ljudskim dužnostima trebali smatrati više moralno nego pravno obvezujućom.

Nema razloga za uznemirenost: Moralnost i smisao za zajednicu ne mogu se „propisati” kao dužnosti. Vrhunski je jamac mira funkcionalna i učinkovita država koja svojim stanovnicima jamči pravnu državu. Ali upravo zato što smisao za zajednicu i moralnost ne mogu biti propisani, nužna je osobna odgovornost građana. Iz tog je razloga demokratska država u pluralističkom društvu upućena na konsenzus o vrijednostima, normama i dužnostima jer taj konsenzus sama niti može stvoriti niti propisati.

Svi, koji se specijalno bave pitanjem ljudskih prava, trebali bi zapaziti da Deklaracija o ljudskim pravima u članku 29. sadrži definiciju „dužnosti svih ljudi spram društva”. Iz tog silom logike proizlazi da Deklaracija o ljudskim dužnostima ni na koji način ne može biti u suprotnosti spram Deklaracije o ljudskim pravima. A ako je 60-tih godina prošlog stoljeća postalo moguće i nužno konkretiziranje članka o političkim i kulturnim pravima putem međunarodnih ugovora, onda ne može biti nelegitimno dodatno razvijanje

članka 29. tijekom 90-tih godina prošlog stoljeća na temelju definiranja odgovornosti. Naprotiv, upravo u tom svjetlu postaje jasno kako se ljudska prava i ljudske dužnosti spram društva ne mogu uzajamno ograničavati nego se na plodonosan način nadopunjaju. Svi, koji se aktivno zalažu za ljudska prava, u tome bi trebali vidjeti jačanje svoga gledišta i svoje borbe. Nije slučajno da članak 29. govori o „pravednim zahtjevima moralnosti, javnom ustroju i općem napretku u demokratskom društvu”.

Zaključak

Projekt svjetskog etosa predstavlja trajan proces. Već u kratko vrijeme napredovao je začudno mnogo. Na vremenu je da se uz pomoć svih vas – zastupnika i zastupnica zemalja članica UN-a, suradnika UN-a i NGO-a – taj projekt i u budućnosti učvršćuje.

Konkretno: S obzirom na pripreme za 2001. godinu, međunarodnu godinu dijaloga kultura, trebamo početi tako što ćemo ojačavati nužni temelj za dijalog kultura odnosno minimum zajedničkih etičkih vrijednosti, standarda i stavova.

Sugestiju „InterAction Council“-a trebali bismo koristiti kao polazište za rasprave i u odgovarajućim kružocima u sklopu sustava UN-a i NGO-a.

Dakako, kao što je to već bilo i u slučaju Opće deklaracije o ljudskim pravima, tako će i u slučaju rasprave o Općoj deklaraciji o ljudskim dužnostima na svjetlo dana izaći različita stajališta. No, takva je rasprava nužna i uvjeren sam da na koncu neće dovesti do raskola nego do jačanja svijesti o važnosti globalnih etičkih standarda u vremenu globalizacije.

Potraga za svjetskim etosom, izražena ne samo u ljudskim pravima nego i u ljudskim dužnostima, predstavljat će – da to izrazimo uz pomoć riječi Plenarne skupštine UN-a – „zajednički poduhvat međunarodne zajednice s ciljem jačanja razumijevanja na prijelazu u treće tisućljeće putem konstruktivnog dijaloga kultura”.

Svoju ču posve realističnu viziju sažeti ovako:

Nema preživljavanja našeg globusa bez globalnog etosa!

Nema mira među nacijama bez mira među religijama!

Nema mira među religijama bez dijaloga i suradnje između religija i kultura!